

Риженко І.М.,
кандидат технічних наук, доцент
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'ячука

Біланчук А.В.,
здобувач освітньо-наукового рівня (доктор філософії)
Науково-дослідного інституту публічного права

УДК 341.218.2

DOI 10.32782/2663-5666.2024.2.17

НЕВИЗНАНІ ТА ЧАСТКОВО ВИЗНАНІ ДЕРЖАВИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Вступ. Криза створеної після Другої світової війни системи міжнародної безпеки, розвитку сепаратистських рухів у окремих державах, реалізації права народів на самовизначення, відсутності єдиного механізму та принципів визнання новостворених держав призводить до того, що невизнанні та частково визнанні держави є невід'ємною частиною геополітичних змін у світі. Розуміння правового статусу невизначених та частково визнаних держав є важливим для формулювання зовнішньої політики держав, розробки стратегій взаємодії з іншими країнами, адже допомагає прогнозуванню можливих правових та політичних наслідків існування невизнаних та частково визнаних держав, умов їх подальшого розвитку та сприяє розробці стратегій вирішення питання їх правового статусу. Дослідження такого складного та актуального питання сприяє розвитку української правової науки та формуванню нових методик та підходів до вивчення правових проблем міжнародно-правового інституту визнання держав. Дослідженню проблем невизнаних та частково визнаних держав у міжнародному праві присвятили свої праці такі науковці, як: А.В. Войціховський [1], Я. Горова [2] В.В. Дівак [3], В.В. Іщенко [4], Є.С. Логиненко [1], М.І. Марчук [1] та ін.

Мета статті полягає у дослідженні окремих аспектів становища невизнаних та частково визнаних держав у міжнародному праві.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правовий механізм визнання держав не має кодифікованих міжнародно-правових актів які би визначали критерії та порядок такого визнання, а практика визнання новоутворених держав державами-суб'єктами міжнародних відносин дуже різноманітна та в основному ґрунтується на формулі схвалення більшістю держав-членів ООН. Слід зауважити, що міжнародне визнання

держави є складним і багатограним процесом, що ґрунтується на дипломатичних, політичних, економічних та інших факторах, тому важливим є наукове обґрунтування критеріїв визнання держави з урахуванням двох суперечливих принципів міжнародного права – права народів на самовизначення та принципу територіальної цілісності держав.

Міжнародний механізм визнання наділяє правом визнавати держави виключно державами, оскільки інші учасники міжнародних відносин не відносяться до інституційної складової даного міжнародно-правового інституту. Зокрема, міжнародні організації не здійснюють визнання держав (так Статут ООН містить положення, яке визначає, що організація не визнає держави, оскільки «не є урядом держави чи державою» [5]), а Статут Організації Американських держав взагалі закріплює норму у відповідності до якої політична діяльність новостворених держав не потребує визнання [6].

Слід зауважити, що у міжнародному праві відсутні норми які б обмежували право будь-якої держави щодо визнання новоствореної держави, в т.ч. де факто – шляхом укладання із нею торгівельних угод, надання гуманітарної допомоги тощо.

За загальним правилом визнання держав полягає у тому, що «держава визнає тільки одну державу і одну владу на одній території», на практиці це означає, що якщо держава визнала державу на певній території, то новоутворенні держави на цій території нею не визнаються. Прикладом порушення даного принципу є те, що у 2008 р. після російсько-грузинської війни РФ разом із Науру, Сирією, Нікарагуа, Венесуелою, визнала незалежність Абхазії та Південної Осетії (квазідержав на території Грузії) та розмістила на їх території власні війська, хоча у 1991 р. росія визнала незалежність Грузії.

Ст. 6 Конвенція про права та обов'язки держав (Конвенція Монтевідео, 1933 р.) визначає, що визнання держави є безумовним і безвідкличним актом та означає прийняття державою, що визнає «особи іншої держави з усіма правами та обов'язками, які визначені міжнародним правом» [7]. Практика міжнародного визнання знає випадки «відкликання» визнання державою новоствореної держави. Зокрема, серед таких прикладів можна відмітити наступні:

– США відкликало визнання Республіки Китаю у 1918 р.;

– Франція відкликала визнання Фінляндії у 1918 р.;

– більше 2-х десятків держав відкликали визнання Арабської Демократичної республіки, зокрема США, Франція, Іспанія, Італія, Німеччина та ін.;

– Греція, Словаччина, Румунія та ряд інших країни відкликали визнання Косово у 2018 р.

З точки зору міжнародного права міжнародні організації не мають повноваження щодо визнання/ не визнання держави незалежною, проте, фактичне невизнання держави зі сторони міжнародних організацій полягає у неприйнятті її до складу такої організації. Наприклад, для того, щоб держава стала членом ООН необхідно щоб «за» проголосувало 2/3 складу Генеральної Асамблеї ООН та 9 із 15 членів Ради Безпеки ООН, окрім того постійні члени Ради Безпеки ООН можуть накласти вето на рішення Генеральної Асамблеї ООН. Рішення Генеральної Асамблеї ООН щодо визнання держав носить рекомендаційний характер щодо питань міжнародного визнання та не мають прямого впливу на статус держави в міжнародних відносинах. Хоча рішення Генеральної Асамблеї може вплинути на загальний міжнародний образ держави та сприяти її міжнародному визнанню, вирішальними факторами залишаються дії та політика самої держави, стабільність її уряду, дотримання міжнародного права та інші аспекти, які впливають на її статус у міжнародному співтоваристві.

Частково визнанні держави, які не ж членами ООН, можуть брати участь у діяльності

міжнародних організацій під егідою ООН та отримати статус держави-спостерігача (для цього достатньо, щоб «за» проголосувала проста більшість Генеральної Асамблеї ООН). Наприклад, статус держави-спостерігача мала Швейцарія до 2000 р., наразі такий статус залишається у Ватикану.

Визнання держави частиною держав-членів ООН не зумовлює її обов'язкове визнання іншими членами ООН (наприклад, Пакистан не визнає Вірменію, Південна та Північна Корея не визнають одна одну, Косово визнають тільки 89 країн-членів ООН та ін.). При цьому невизнання держави окремими членами ООН новоствореної держави не є підставою віднесення їх до категорії невизнаних, оскільки таке невизнання може бути зумовлено політичними факторами та не носити масовий характер. У табл. 1 ми навели приклад визнання/не визнання окремих країн такими політичними супротивниками, як США та росія.

Отже, поряд із визнання держави існує протилежне йому явище у міжнародних відносинах – не визнання новостворених держав, які у процесі виникнення порушили керівні принципи міжнародного права, а право на самовизначення народів використовують ними і державами-protectors для дестабілізації ситуації в країні та регіоні, порушення територіальної цілісності та суверенітету держави на території якої утворюються. Зокрема, передумовами виникнення невизнаних держав можуть бути військові дії, внутрішньополітичні конфлікти, революції, національно-визвольна боротьба та ін. Так, в ході конфлікту у Молдові у 1990-1992 рр. проголосила про свою незалежність невизнана Придністровська Молдавська Республіка, а Луганська Народна Республіка та Донецька Народна Республіка (ДНР) проголосили незалежність в квітні 2014 р. в ході збройного протистояння між проросійськими незаконними збройними формуваннями (в.ч. і російськими військовими) та урядовими військами України.

Слід зауважити, що Європейська комісія «За демократію через право» здійснила досліджен-

Таблиця 1

Визнання/невизнання окремих країн США та рф

Країни	Сполученні Штати Америки	російська федерація
Південна Осетія	не визнали	визнала
Абхазія	не визнали	визнала
Косово	визнали	не визнала
Тайвань	визнали	не визнала

ня права народів на самовизначення через аналіз конституційного права окремих країн та дійшла висновку, що конституції не передбачають можливості територіального відокремлення, а в більшості випадків прямо забороняють таке виділення як таке, що порушує територіальну цілісність, національну єдність та неподільність держави. Так, ст. 17 Конституції України визначає, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [8].

Невизнання новоствореної держави з боку держав-учасників міжнародних відносин має на меті:

- збереження територіальної цілісності держави на території якої створено нову державу;
- політичний тиск та вплив на неї та держав у регіоні;
- ізоляцію невизнаної держави для досягнення певних політико-економічних та військових цілей;
- запобігання загострення міжнародних відносин та конфліктів;
- вимогу дотримуватися принципів та норм міжнародного права та ін.

Серед термінів, які позначають невизнанні держави використовують наступні: квазідержави, спірні держави, фейкові держави, самопроголошенні держави, *de facto country* та ін. Всі вони характеризують загальну назву частини території однієї держави (наприклад, Сомаліленд знаходиться на території Сомалі) або декількох суверенних держав-членів ООН (наприклад, Ісламська Держава знаходиться на території Іраку та Сирії), яка має ознаками державності та проголосила себе незалежною державою, але при цьому її дипломатично не визнано з боку інших держав.

На думку А.В. Войціховського та його співавторів невизнана держава – це «організація незалежної публічної влади на території, що є з формально-правових підстав територією іншої держави з якою існує внутрішньополітичний конфлікт» [1, с. 121]. У своїх працях В.В. Дівак до невизнаних та частково визнаних держав відносить «політико-територіальні утворення, які мають певні необхідні атрибути державності, але в той же час не мають повного або часткового визнання міжнародною спільнотою, а отже й не мають можливості виступати повноцінним суб'єктом міжнародного права» [3, с. 581].

Серед невизнаних або частково визнаних держав у світі можна визначити наступні: Держава Ва, 1989 р.; Нагірно-Карабаська Республіка, 1991 р.; Придніпровська Молдавська Республіка, 1991 р.; Держава Ша, 1996 р.; Ісламська держава Вазірістан, 2006 р.; Луганська Народна Республіка, 2014 р., Донецька Народна Республіка, 2014 р., Ісламська держава, 2014 р., Північний Кіпр, 1983 р., Тайвань, 1949 р., Західна Сахара, 1976 р., Палестина, 1988 р., Косово, 2008 р., Самаліленд, Пунтленд, 1998 р., Галмудуг, 2006 р., Маахір, 2007 р., Нортланд, 2008 р. (окремо відносять до даної категорії держав Кашмір та Курдистан).

Зауважимо, що у міжнародній практиці відмічаються випадки, коли невизнанні держави визнають одна одну, наприклад, Південна Осетія визнала ДНР та ЛНР, Придніпровську Молдавську Республіку та встановила з ними дипломатичні відносини. Переважна більшість держав сприймають невизнанні або частково визнанні держави як частину суверенних, незалежних держав, на території яких вони розташовані. Також, невизнанні держави можуть створювати об'єднання для співпраці (наприклад, Співдружність невизнаних держав, до якої входять Абхазія, Придністровська Молдавська Республіка, Південна Осетія, раніше входили Республіка Сербська, Республіка Сербська Країна, Нагірно-Карабаська Республіка).

Визнання держави відбувається на основі прийняття відповідного акту держави, яка її визнає (наприклад, США визнали Косово на основі акту Президента США Дж.Буша від 18.02.2008 р.; росія визнала ЛНР на основі указу президента російської федерації від 21.02.22 р.). Невизнанні держави проголошують свою незалежність внутрішнім актом (наприклад, Південна Осетія прийняла Декларацію про державний суверенітет Республіку Південної Осетії) де закріплюють свою незалежність шляхом включення відповідного положення до конституції. Так, у конституції ЛНР автори посилаються на загальновизнані принципи рівноправ'я і самовизначення народів і проголошують ЛНР як «демократичну, правову, соціальну державу»; а в ст.1 Конституції Республіки Абхазії закріплено, що «Республіка Абхазія – суверена, демократична, правова держава, яка історично ствердилася за правом народу на вільне самовизначення» [9].

На думку В.В. Дівак невизнані та частково визнані держави можна класифікувати наступним чином:

1) невизнані/частково визнані держави, які повністю контролюють власну територію (Північний Кіпр, Придністровська Молдавська Республіка та ін.);

2) невизнані/частково визнані держави, яку не в повній мірі контролюють власну територію (Нагірний Карабах, Південна Осетія, Абхазія);

3) державні утворення які контролюю територію компактного проживання етносу (Курдистан);

4) частково визнані держави, які знаходяться під контролем міжнародних організацій (Косово) [3, с. 581].

Правові наслідки невизнання або часткове визнання держави:

– обмеження економічних та політичних відносин з невизнаними державами;

– відсутність дипломатичної комунікації;

– паспорти громадян невизнаних держав не дають можливість особам відвідувати країни-члени ООН;

– якщо під час оголошення своєї незалежності невизнана держава порушила Статут ООН та внутрішнє національне законодавство, то це може потягнути застосування до неї санкцій та військової сили [1, с. 118];

Вирішення проблеми конкретної невизнаної або частково визнаної держави ґрунтується на детальному аналізі наступних аспектів:

1) історія конфесійного та/або етнічного конфлікту;

2) досвід переговорних процесів, мирного врегулювання спорів, посередництва;

3) особливостей формування державного апарату, економіки та господарського комплексу невизнаної або частково визнаної держави, в т.ч. самодостатність держави в цих сферах;

4) ступінь демократизації політичного режиму;

5) перспективи існування невизнаної або частково визнаної держави як незалежної та суверенної держави;

6) інтереси учасників геополітичних процесів в існуванні чи припиненні існування невизнаної або частково визнаної держави;

7) рівень міжнародного визнання невизнаної або частково визнаної держави;

8) наявність стабільного політичного уряду, відсутність збройних конфліктів і військових загроз;

9) інтенсивність дипломатичних зусиль для збільшення міжнародного визнання;

10) геополітична ситуація у світі та регіоні, взаємовідносини із сусідніми державами;

11) дотримання невизнаної або частково визнаної держави принципів міжнародного права, прав та свобод людини та ін.

Висновки. Визнання держав, як міжнародно-правовий інститут не має кодифікованих міжнародно-правових актів які би визначали критерії та порядок такого визнання, а практика визнання новоутворених держав державами-суб'єктами міжнародних відносин дуже різноманітна та в основному ґрунтується на формулі схвалення більшістю держав-членів ООН. Міжнародний механізм визнання бере за основу право визнавати державу виключно іншими державами, не містить обмежень щодо його реалізації окрім загального правила «якщо держава визнала державу на певній території, то новоутворенні держави на цій території нею не визнаються». Міжнародні організації не мають повноваження щодо визнання/ невизнання держави суверенною, проте, фактичне невизнання держави зі сторони міжнародних організацій полягає у неприйнятті її до складу такої організації та може вплинути на загальний міжнародний образ держави і сприяти її міжнародному визнанню. Невизнання новостворених держав можливе у випадку, якщо у процесі виникнення такі держави порушили керівні принципи міжнародного права, а право на самовизначення народів використовують ними і державами-protectors для дестабілізації ситуації в країні і регіоні, порушення територіальної цілісності та суверенітету держави на території якої утворюються.

Невизнані або частково визнані держави – це частини території однієї держави або декількох суверенних держав-членів ООН, яка має ознаками державності та проголосила себе незалежною державою, але при цьому її дипломатично не визнано або частково визнано з боку інших держав. Переважна більшість держав сприймають невизнанні або частково визнанні держави як частину суверенних, незалежних держав, на території яких вони розташовані. Невизнанні та частково визнанні держави проголошують свою незалежність у внутрішніх актах, можуть визнавати інші квазідержави, створювати об'єднання для співпраці. Невизнання або часткове визнання держави тягне за собою ряд політичних та правових наслідків, а вирішення конкретної невизнаної або частково визнаної держави ґрунтується на детальному аналізі різноманітних аспектів створення та існування невизнаної та частково визнаної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Войціховський А.В., Марчук М.І., Логиненко Є.С. Міжнародно-правовий статус «невизнаних держав» як особливих політико-територіальних утворень. *Право і безпека*. 2022. № 1(84). С. 115-123. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed7f350a-e51a-4dc5-86a6-8b999f074df9/content> (дата звернення: 11.02.24)
2. Горова Я. Невизнані держави: сутність поняття та проблеми міжнародно-правового визнання. *Підприємництво, господарство і право*. № 11/2017. С. 238-240.
3. Дівак В.В. Деякі проблеми міжнародного-правового визнання невизнаних держав. *Держава і право*. Випуск 52. С. 579-587. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34015/96-Divak.pdf?sequence=1> (дата звернення: 01.02.24)
4. Іщенко В.В. Невизнані та частково визнані держави в сучасному міжнародному праві. *Вісник НТМУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 3/ 4 (31-32) 2016. С. 209-215.
5. Статут ООН від 25.06.1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 04.02.24)
6. Організація Американських держав. *Місія України при НАТО*. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/pro-ukrayinu/mizhnarodna-spivpracya/organizaciya-amerikanskih-derzhav> (дата звернення: 01.02.24)
7. Конвенція про права та обов'язки держав (Конвенція Монтевідео, 1933 р.) URL: <https://wa.nt.am/ru/archives/1719> (дата звернення: 16.02.2024 р.)
8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD#w1_1 (дата звернення: 11.02.24)
9. Конституція Республік Абхазія від 26.11.1994 р. URL: <http://presidentofabkhazia.org/upload/iblock/472/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%A0%D0%90%20%D0%B2%20%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B8%202017%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B0.pdf> (дата звернення: 15.02.24)

Риженко І.М., Біланчук А.В. НЕВИЗНАНІ ТА ЧАСТКОВО ВИЗНАНІ ДЕРЖАВИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У статті досліджено окремі аспекти становища невизнаних та частково визнаних держав у міжнародному праві. Зауважено, що визнання держав, як міжнародно-правовий інститут не має кодифікованих міжнародно-правових актів які би визначали критерії та порядок такого визнання, а практика визнання новоутворених держав державами-суб'єктами міжнародних відносин дуже різноманітна та в основному ґрунтується на формулі схвалення більшістю держав-членів ООН. Підкреслено, що міжнародний механізм визнання бере за основу право визнавати державу виключно іншими державами, не містить обмежень щодо його реалізації окрім загального правила «якщо держава визнала державу на певній території, то новоутворенні держави на цій території нею не визнаються». Встановлено, що міжнародні організації не мають повноваження щодо визнання/ не визнання держави суверенною, проте, фактичне невизнання держави зі сторони міжнародних організацій полягає у неприйнятті її до складу такої організації та може вплинути на загальний міжнародний образ держави і сприяти її міжнародному визнанню. Уточнено, що не визнання новостворених держав можливе у випадку, якщо у процесі виникнення такі держави порушили керівні принципи міжнародного права, а право на самовизначення народів використовують ними і державами-protectors для дестабілізації ситуації в країні і регіоні, порушення територіальної цілісності та суверенітету держави на території якої утворюються.

Визначено, що невизнані або частково визнані держави – це частини території однієї держави або декількох суверенних держав-членів ООН, яка має ознаками державності та проголосила себе незалежною державою, але при цьому її дипломатично не визнано або частково визнано з боку інших держав. Зауважено, що переважна більшість держав сприймають невизнанні або частково визнанні держави як частину суверенних, незалежних держав, на території яких вони розташовані, а невизнанні та частково визнані держави проголошують свою незалежність у внутрішніх актах, можуть визнавати інші квазідержави, створювати об'єднання для співпраці. Обґрунтовано, що невизнання або часткове визнання держави тягне за собою ряд політичних та правових наслідків, а вирішення конкретної невизнаної або частково визнаної держави ґрунтується на детальному аналізі різноманітних аспектів створення та існування невизнаної та частково визнаної держави.

Ключові слова: міжнародно-правовий інститут визнання держав, невизнанні держави, частково визнані держави.

Ryzhenko I.M., Bilanchuk A.V. UNRECOGNIZED AND PARTIALLY RECOGNIZED STATES IN INTERNATIONAL LAW

The article examines certain aspects of the position of unrecognized and partially recognized states in international law. It was noted that the recognition of states as an international legal institution does not have codified international legal acts that would determine the criteria and procedure for such recognition, and the practice of recognizing newly formed states as states-subjects of international relations is very diverse and is mainly based on the formula of approval by the majority of states – members of the UN. It is emphasized that the international mechanism of

recognition is based on the right to recognize a state exclusively by other states, it does not contain restrictions on its implementation except for the general rule «if a state has recognized a state in a certain territory, then newly formed states in this territory are not recognized by it.» It has been established that international organizations do not have the authority to recognize/not recognize a state as sovereign, however, the actual non-recognition of a state by international organizations consists in not accepting it as part of such an organization and can affect the general international image of the state and contribute to its international recognition. It is specified that non-recognition of newly created states is possible if, in the process of their emergence, such states violated the guiding principles of international law, and the right to self-determination of peoples is used by them and by the protector states to destabilize the situation in the country and region, violate the territorial integrity and sovereignty of the state on the territory which are formed. It is determined that unrecognized or partially recognized states are parts of the territory of one state or several sovereign member states of the UN, which has signs of statehood and has declared itself an independent state, but at the same time it is not diplomatically recognized or partially recognized by other states. It is noted that the vast majority of states perceive unrecognized or partially recognized states as part of the sovereign, independent states on whose territory they are located, and unrecognized and partially recognized states declare their independence in internal acts, can recognize other quasi-states, create associations for cooperation. It is substantiated that non-recognition or partial recognition of a state entails a number of political and legal consequences, and the decision of a specific unrecognized or partially recognized state is based on a detailed analysis of various aspects of the creation and existence of an unrecognized and partially recognized state.

Key words: international legal institution of state recognition, unrecognized states, partially recognized states.